

Årsmelding Norsk håndverksinstitutt 2023

NORSK
HÅNDVERKS-
INSTITUTT

Årsmelding 2023

Norsk håndverksinstitutt

Visjon:

- Det selvfølgelige knutepunktet for tradisjonelt håndverk

Formål:

- Dokumentere, bevare og fremme tradisjonelt håndverk som kunnskap, kultur og næring, i tråd med UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven

Hovedmålgrupper:

- Håndverkere, håndverksbedrifter
- Håndverksorganisasjoner og håndverksinteresserte
- Opplæringsbedrifter og lærlinger
- Videregående skoler, fagskoler, høyskoler og universitet
- Offentlige og antikvariske myndigheter
- Museer og bygningsvernssentre
- Organisasjoner innen feltet immateriell kulturarv nasjonalt og internasjonalt

Instituttet deler sitt arbeid inn i fem hovedområder:

- Håndverksregisteret
- Dokumentasjons- og opplæringsprosjekter
- Sekretariatet for små og verneverdige fag
- Stipendiatorordningen for håndverkere
- Løfte håndverket
- Immateriell kulturarv

Registeret over håndverkere

- Med Håndverksregisteret utvikler og styrker vi oversikten over håndverksutøvere innen tradisjonelle fag og teknikker.

- Håndverksregisteret gir en oversikt over utøvere innen tradisjonelle fag og teknikker.
- Registeret omfatter ca. 2700 håndverkere, som representerer 90 forskjellige fag. Ca. 650 håndverkere var søkbare på våre hjemmesider pr. 31.12.23. Disse representerer ca. 70 fag.
- Registeret gir også en oversikt over lærebedrifter i verneverdige tradisjonshåndverksfag.
- Databasen vaskes jevnlig mot Folkeregisteret.

Registeret skal være et nyttig verktøy for offentlige virksomheter og privatpersoner, som av ulike grunner trenger å komme i kontakt med tradisjons-håndverkere.

Det arbeides kontinuerlig med nyrekruttering og ajourhold av registerets innhold.

34 håndverkere registrerte seg i Håndverksregisteret i 2023, herav 29 nyinnmeldinger.

Ny teknisk plattform

I 2023 ble det igangsatt et forprosjekt for ny teknisk plattform for registeret. En viktig del av oppgraderingen vil være en tilpasning som gjør det enklere å kople kirkeiere med utøvere innen verneverdige tradisjonshåndverksfag. Dette har vi en dialog med Hovedorganisasjonen KA om. Arbeidet fortsetter i 2024.

Prosjektene

– Gjennom dokumentasjons- og opplæringsprosjekter viderefører vi tradisjonell håndverkskunnskap til nye generasjoner.

Norsk håndverksinstitutt har i 2023 hatt 31 løpende prosjekter, pluss 7 prosjekter av intern eller administrativ karakter.

Aktiviteten i prosjektene er i stor grad tilbake på normalnivå, og vi har i 2023 flere prosjekter som har barn og unge som deltakere. Det er fortsatt noe

etterslep på enkeltprosjekter etter koronapandemien, men dette begynner å bli marginalt.

Sett bort fra interne prosjekter, har prosjektene i 2023 involvert mer enn 530 personer, hvorav rundt 320 er barn og unge under 25 år.

Prosjekter 2023

Prosjekter 2023

Bokprosjekter						
Nr	Tittel	Om	Forfatter	Utgiver	Kommentar	
1	Skog og materialkvalitet	Materialkvalitet	Jon B Godal	Fagbokforlaget	Lanseres i 2024	
Nr	Tittel	Fag/teknikk	Prosjekter med fokus på elever/læringer og dels faglærere i videregående skole			Kommentar
			Prosjektansvar	Deltakere	Ant barn/unge	
2	Tradisjonell bruk av planter og kjøtt	Matfag m.fl.	Lyngheisenteret	144	137	Opplæring i lokal matkultur i Nordhordland
3	Oppfølging av tidligere stipendiater	Flere fag	Håndverksinstituttet	32	30	Undervisning PLUS-skolen og Hjerleid
Sum				176	167	
Nr	Tittel	Fag/teknikk	Prosjektansvar	Deltakere	Ant barn/unge	Kommentar
4	Bygningssnekkeriet	Trearbeid	Håndverksinstituttet	22	0	Ingen samlinger gjennomført i 2022
5	Ekstern undervisningsvirksomhet	Bygningsvern	Håndverksinstituttet	55	0	Undervisning bygningsvernssentre, NTNU m.fl.
6	Tredreiertreff Trondheim	Treskjæring	Rune Hjelen	0	0	Gjenopptas 2025 (utsatt pga oppussing av lokaler)
7	Garveseminarer	Naturgarving	ULU of Norway	4	0	Internasjonalt garveseminar
Sum				81	0	

8	Rekonstruksjon av Borgund stavkirke	Flere	Håndverksinstituttet	29	0	Forprosjekt 2023
9	Rekonstruksjon av takrytter (stipendiatprosjekt)	Tømring	Håndverksinstituttet	2	1	Delfinansiering av stipendiatprosjekt
10	Vedlikeholdsplan Audunarstova	Flere	Håndverksinstituttet	3	0	Utvikling av vedlikeholdsplan
11	Bygging av røykovn	Tørrmuring m.fl	Håndverksinstituttet	1	0	Etterarbeid, bokprosjekt
12	Brynestein	Bearb. Stein	Håndverksinstituttet	3	0	Kartlegging av ressurs, dokumentasjon
13	Østerskalk til kalkmaling (fresko/stucco lustro)	Kalkmaling	Håndverksinstituttet	50	40	Test bruk av østerskalk i kunst og bygningsvern
14	Brenneslegarn	Tekstil	Håndverksinstituttet	2	0	Brennesle til tekstil - tradisjonsoverføring
15	Produksjon av teglstein	Murer	Håndverksinstituttet	6	0	Brenning av teglstein etter gamle maler
16	Gjørtlerfaget	Gjørtler	Håndverksinstituttet	2	0	Formidling av gjørtlerfaget, kompetanseutvikling
17	Smijern - gammelt håndverk, ny kunnskap	Smedfaget	Torill Thømt	12	2	Forskning på smijern fra middelalderkirker
18	Samling for håndbokbindere og papirkonservatorer	Bokbinder	Håndverksinstituttet	0	0	Oppfølging "Kirkens særskilte verdier"
19	Fangst med laksegilje	Fangst	Håndverksinstituttet	3	0	Sluttarbeid
20	Rigging av Oselvar	Riggfaget	Håndverksinstituttet	2	0	Ferdigstilt og overlevert 2023
21	Seterinstrumenter	Instrumentmaker	Håndverksinstituttet	14	0	Videreføre arven etter Magnar Storbækken
22	Utteksling av håndverkere internasjonalt	Flere	Håndverksinstituttet	3	0	Studietur sinkhammer, Sverige
23	SSV fagsatsing - Blyglasshåndverker	Blyglasshåndverk	Håndverksinstituttet	0	0	Utsatt til 2024
24	Håndverksaktiviteter Mesnakvartalet	Smed, vidje m.m.	Håndverksinstituttet	2	1	Demonstrasjoner, nådd ut til stort publikum
25	Jul-Anders	Masker, tradisjon	Aase-Hilde Brekke	93	91	Elever ved skoler i Salten
26	Håndverksfestival Nasjonalbiblioteket	Flere	Nasjonalbiblioteket	4	3	Demonstrasjoner, nådd ut til stort publikum
27	Mentorprosjekt	Flere	Håndverksinstituttet	2	0	Forprosjekt 2023
28	Ukrainsk håndverk	Flere	Håndverksinstituttet	22	0	Forarbeid utstilling og workshop påsken 2023
29	Ungt tradisjonshåndverk	Flere	Håndverksinstituttet	15	13	Pilot, skilt ut som eget ansvar 2022. 5 ansatte hospitanter
30	Instruksjonsfilmer	Flere	Håndverksinstituttet	1	0	Instruksjonsfilmer i samarbeid med Fagskolen i Hordaland
Sum				271	151	

						<i>Internasjonale prosjekter</i>
Nr	Tittel	Fag/teknikk	Prosjektansvar	Deltakere	Ant barn/ unge	Kommentar
31	Obnovme Gemer (Slovakia)	Flere	Obnovme Gemer	3	0	EØS-prosjekt Rombefolkning i Gemer, Slovakia
Sum				3	0	

						<i>Interne prosjekter</i>
Nr	Tittel	Fag/teknikk	Prosjektansvar	Deltakere	Ant barn/ unge	Kommentar
32	Eksterne profilering og nettverkssamarbeid	-	Håndverksinstituttet	-	-	Internt prosjekt
33	Utvikling av ny base håndverksreg.	-	Håndverksinstituttet	-	-	Internt prosjekt
34	Europeisk nettverksarbeid	-	Håndverksinstituttet	-	-	Internt prosjekt
35	Utvikling nettsider	-	Håndverksinstituttet	-	-	Internt prosjekt
36	Eksterne håndverksdager	-	Håndverksinstituttet	-	-	Internt prosjekt
37	Diverse utgifter før og etter aktivt prosjekt	-	Håndverksinstituttet	-	-	Internt prosjekt
38	Frie prosjektmidler	-	Håndverksinstituttet	-	-	Internt prosjekt

Prosjekter med særlig involvering av barn og unge 2023

Norsk håndverksinstitutt har et mandat som strekker seg ut over rammen for grunnopplæringen, og hovedmetodikken som ligger til grunn for dokumentasjons- og opplæringsprosjektene er overføring av handlingsbåren kunnskap innenfor truede fag og teknikker fra en tradisjonsbærer til en ny utøver som kan bringe kunnskapen videre. Denne metodikken innebærer også at læreprosessen dokumenteres av en dokumentator. I de fleste tilfeller vil fagpersonen som følger et slikt prosjekt Norsk håndverksinstitutt har et mandat som strekker seg ut over rammen for grunnopplæringen, og hovedmetodikken som ligger til grunn for dokumentasjons- og opplæringsprosjektene er overføring av handlingsbåren kunnskap innenfor truede fag og teknikker fra en tradisjonsbærer til en ny utøver som kan bringe kunnskapen videre. Denne metodikken innebærer også at læreprosessen dokumenteres av en dokumentator. I de fleste tilfeller vil fagpersonen som følger et slikt prosjekt være en etablert håndverker som med sitt faglige utgangspunkt har et godt grunnlag for å lære faget. Hovedmetodikken som brukes er derfor ikke spesielt fokusert på barn og unge i grunnopplæringen. Det gjennomføres likevel flere prosjekter årlig som har fokus på – og er egnet til – formidling og kunnskapsoverføring til barn og unge. I 2023 har følgende prosjekter vært særlig relevante for barn og unge:

- Tradisjonell bruk av planter og kjøtt. Årlig skoleprosjekt om lokal mat og mattradisjoner på Lyngheiseretret på Seim i Vestland fylke. Prosjektet omfattet i 2023 137 barn i grunnskolealder.
- Oppfølging av tidligere stipendiater. Det er et mål at den unike kunnskapen som bygges gjennom stipendiatorordningen skal bringes videre, og gjennom dette prosjektet legger man blant annet til rette for at tidligere stipendiater kan gjennomføre undervisning. I 2023 har Terje Granås undervist i smedfaget på Hjerleid handverksskole, mens Gry Grindbakken har undervist i filigransølvsmidfaget på PLUS-skolen i Fredrikstad. Til sammen 30 elever i videregående opplæring har deltatt.
- Østerskalk til kalkmaling (fresko/stucco lustro). Gjennom dette prosjektet gjøres et miljøproblem om til en ressurs for kulturminnevernet. Stillehavsøstersen er en fremmed art i norske farvann, som sprer seg langs kysten i stor fart, og fortrenger opprinnelige arter. Vestfold og Telemark fylkeskommune har gjennom flere år gitt støtte til plukking og innsamling av stillehavsøsters langs fylkets kyst, et arbeid som i stor grad

involverer skoleelever. Skjell fra stillehavsøstersen brennes i dette prosjektet til kalk som skal brukes både innen kunst og kulturminnevern. Det skal forskes på denne kalkens egenskaper i forhold til kalk fra stein og andre mer tradisjonelle kilder. Ved prosjektarbeid på Melsom i Vestfold har 40 elever i videregående skole deltatt i 2023.

- Jul-Anders. Jul-Anders er en lokal tradisjon i Salten som har likhetstrekk med tradisjonen om å gå julebukk, men som er knyttet til innledningen av den katolske fasten. Tradisjonen har altså røtter tilbake til katolsk tid, og har utviklet seg i samspill mellom norsk, samisk og kvensk kultur. Praktisk har tradisjonen to viktige deler – å lage masker, som helst skal være stygge/skremmende, og å «gå Jul-Anders», der barn og voksne går på dørene i lokalsamfunnet og ber om «kjøttbein». Tradisjonen er levende i deler av Salten, men masketradisjonen har vært truet av at Halloween faller på omtrent samme tid, og det har vært enklere å kjøpe masker enn å lage dem. Jul-Anders-prosjektet tar både masketradisjonen og folkloren rundt tradisjonen inn i lokale klasserom, og bidrar til å videreføre maskelagingen og øke bevisstheten om den unike tradisjonen lokalt. Totalt 91 barn i grunnskolealder har deltatt i prosjektet i 2023.

Internasjonale prosjekter

Norsk håndverksinstitutt er jevnlig involvert i internasjonale prosjekter. Vi har i 2023 arbeidet spesielt med to prosjekter

Siden 2021 har instituttet vært partner i et Norway Grants-prosjekt i Slovakia, Obnovme Gemer, som har jobbet med den bofaste rom-befolkningen i Gemer-regionen sør i Slovakia. Formålet er, blant annet gjennom håndverk som yrke og håndverk som tradisjon, å løfte en fattig og lite utdannet befolkning til nye muligheter. Norsk håndverksinstitutt har gjennom prosjektet bidratt med metoddik, kartleggingsverktøy og annen kompetanse. Prosjektet avsluttes i april 2024.

Norsk håndverksinstitutt har samarbeidet med den ukrainske NGOen Democracy through Culture

om et prosjekt for formidling av ukrainsk tradisjons-håndverk. 12 ukrainere, håndverkere og musikere, kjørte buss i 72 timer fra Ukraina for å dele og utveksle kunnskap med det norske publikum. Utstilling og workshops har rullet i perioden fra 28. oktober til 5. november på Fredrikstad Museum, som er en del av Østfoldmuseene. Sammen arrangerte vi flere workshops og laget en utstilling på museet. Håndverkere fra Ukraina har møtt håndverkere fra Norge, og det har vært arrangert workshop for musikkinstrumentmakere, dekorasjonsmalere og utøvere av den populære tradisjonen med dekor av egg; pysanka. I tillegg har det vært arrangert konsert med ukrainsk tradisjonsmusikk, samt et eget program og møte med ukrainske flyknitter i området, i samarbeid med Norsk Folkehjelp.

Ungt tradisjonshåndverk

Gjennom prosjektet Ungt tradisjonshåndverk har vi siden 2022 ansatt unge håndverkere (18-25 år) i 6 måneders praksis på museer. Ordningen ble i 2023 utvidet fra å gjelde kun for Østlandet til å bli landsomfattende, og vi fikk med museer i Troms, Trøndelag og Vestland i tillegg til Innlandet, Akershus, Oslo

og Østfold. Både hospitanter og museer gir gode tilbakemeldinger på prosjektet. Håndverkerne fikk verdifulle nettverk og faglige erfaringer, mens museene fikk en ekstra ressurs i 6 måneder.

Hospitant 2023	Fag og museum	Hva gjør de nå?
Daniel Vabø	Tørrmurer, Lyngheiseretret	Tørrmurer i egen bedrift
Eline Øinæs Eriksen	Filigransølvsmid, Maihaugen	Studier i kulturminneforvaltning
Øystein P. Hatle	Smed, Maihaugen	Startet egen smie, Rollag
Frode Jansson	Garver, Maihaugen	Ass.lærer i Norge, tar desentralisert sløydlerer-utdanning i Sverige
Marie Randen	Tradisjonsmaler, Glomdalsmuseet	Malerlærling hos Juuhl & Bratfoss AS
Anton Martinus Nustad	Tømrer, Maihaugen	Hospitant til mars 2024
Anna Harstad	Tømrer, Norsk folkemuseum	Hospitant til mars 2024
Agnethe Langeland	Tradisjonsmaler, Stiklestad	Hospitant til mars 2024
Torje O. Larsen	Tømrer, Midt-Troms Museum	Hospitant til mars 2024
Karoline Winberg	Møbeltapetserer, MiA	Hospitant til mars 2024
Mathias Sellevd	Tømrer, Follo museum	Hospitant til mars 2024
Lennart Hoffmann	Smed, Maihaugen	Hospitant til mars 2024
Ask Synnevåg	Tømrer, Sør-Troms Museum	Hospitant til mars 2024

Garver Frode Jansson formidlet faget sitt på Maihaugen.

Tradisjonsmaler Marie Randen i arbeid på Glomdalsmuseet.

I 2023 styrket vi satsingen på Ungt tradisjonshåndverk i sosiale medier, noe som har gitt god respons. Prosjektet og hospitantene har også fått ekstern omtale i medier som GD, Glomdalen, NRK, Nationen, Byggmesteren og Lokalmagasinet Follo.

Vi oppfordrer til og legger til rette for at hospitantene skal delta på kurs og konferanser. I 2023 var de fleste av hospitantene med på kurs i tradisjonshåndverk i Vågå, som Fortidsminneforeningen inviterte til. Noen deltok på konferansen Løfte håndverket på Maihaugen, mens andre var med på Håndverkskonferansen i Oslo høsten 2023. To

tømrere deltok på tilstandsvurderingskurs i regi av Sametinget. De to hospitantene på Maihaugen har formidlet om håndverket sitt både på Løfte håndverket og når Håndverksinstituttet har hatt gjester. Smeden Lennart Hoffmann har samarbeidet med tømrerstipendiat Åsmund Stormoen og laget økser til han. To av hospitantene fikk ved utgangen av 2023 stipend av Fortidsminneforeningen for sitt engasjement for tradisjonshåndverk.

Ungt tradisjonshåndverk har fått støtte fra Sparebankstiftelsen DNB i to omganger.

Små håndverksfag

- Vi sikrer og viderefører verneverdige tradisjonshåndverksfag.

Sekretariatet for små og verneverdige fag (SSV) er en del av Norsk håndverksinstitutt. SSV er et nasjonalt ressurscenter innen små håndverksfag som er omfattet av Opplæringsloven.

Leder for sekretariatet var sykmeldt hele 2023. På grunn av redusert tilskudd fra Utdanningsdirektoratet kunne instituttet ikke sette inn vikar, men fordelte noen av oppgavene på andre ansatte, slik at instituttet likevel kunne gjennomføre planlagte prosjekter og svare på henvendelser. Henvendelser fra utdanningssøkere, skoler, journalister og en forskningsinstitusjon ble besvart av sekretariatsleder når formen gjorde dette mulig, samt at instituttleder og andre ved Håndverksinstituttet også bidro med å svare på henvendelser.

SSV v/sekretariatsleder deltok i to digitale møter med Utdanningsdirektoratet dette året.

Sekretariatsleders sykdom gjorde likevel at det ikke ble sendt ut informasjon til skoler dette året og at planlagte bedriftsbesøk ikke kunne gjennomføres. Det var ikke grunn til å gjøre endringer i lista over verneverdige tradisjonshåndverksfag for kommende år (2024).

Det er vanskelig å anslå hvor mange elever, lærere, utdanningssøkere og bedrifter som nås gjennom informasjon på nettsider og sosiale medier, så tallene nedenfor gjelder direkte henvendelser. Sekretariatsleder har i 2023 hatt noe kontakt med brukere:

Kontakt med brukere:

Skoler	2
Bedrifter	Ca. 20
Utdanningssøkere	Ca. 15

I tillegg har øvrige ansatte hatt kontakt med en rekke brukere i perioden. Det er ikke ført noen egen statistikk for dette.

Tallmateriale fra 2023

I løpet av året ble det inngått 65 nye kontrakter. Fag med forholdsvis mange nye kontrakter var bunadtilvirker (14 kontrakter), hovslager (12 kontrakter), trebåtbygger (6 kontrakter) og urmaker (6 kontrakter). Det ble til sammen inngått tre nye kontrakter innen de fem duodjifagene. Innen de øvrige fagene på lista var det få eller ingen nye kontrakter.

I 22 av fagene var det ingen nye kontrakter siste år. I buntmakerfaget og gjørtlerfaget har det ikke vært nye lærekontrakter de siste ni årene.

De 65 nye kontraktene ble inngått med lærebedrifter eller opplæringskontor spredt utover landet, men med godt over halvparten på Østlandet. Av opplæringskontorene hadde Opplæringskontoret for små håndverksfag flest nye lærlinger med 10 nye kontrakter innen tradisjonshåndverkene. Opplæringskontoret Tradisjonshåndverk var ansvarlig for seks nye lærlinger. Opplæringskontoret i Reindrift og Duodji hadde 3 nye duodjikontrakter.

Avlagte svenneprøver i 2023 var 64 og det er samme antall som året før. Flest avlagte prøver var det innen smedfaget (14 svenneprøver), hovslagerfaget (10 svenneprøver) og bunadtilvirkerfaget (9 svenneprøver). Drøyt halvparten av svenneprøvene var innen disse tre fagene.

Fagsamling for gjørtlere og metallkonservatorer

I kjølvannet av rapporten *Kirkenes særskilte verdier – Kartlegging av omfang, tilstand og kritisk kompetanse (2022)*, som ble utgitt av Hovedorganisasjonen KA i samarbeid med Riksantikvaren og Norsk håndverksinstitutt, pekes det på et betydelig behov for utøvere innenfor verneverdige tradisjonshåndverksfag. I mange tilfeller vil det også være behov for kompetanseheving for å løse oppgavene på best mulig måte og legge til rette for at utøverne arbeider ut fra en felles forståelse for oppgavene. I 2022 gjennomførte instituttet derfor et pilotprosjekt rettet mot håndbokbindere og papirkonservatorer. I 2023 har Norsk håndverksinstitutt fortsatt dette arbeidet, med mål om å øke oppdragsmengden til håndverkerne og bidra til å løse noen av utfordringene innen kulturminnevernet. Instituttet valgte da å satse spesielt på gjørtlerfaget.

I samarbeid med Dronning Sonja KunstStall, Riksantikvaren og KA organiserte Norsk håndverksinstitutt 20. september 2023 en samling for gjørtlere og metallkonservatorer for å diskutere hvordan vi best kan samarbeide om å løse de store oppgavene kulturminnevernet står ovenfor.

Med utgangspunkt i rapporten diskuterte vi hvordan vi kan bidra til å ta vare på viktige kulturminner i fremtiden. Hvilke erfaringer har gjørtler og metallkonservator med dette i dag? Hvordan kan vi best bidra til samarbeide mellom håndverker og konservator? Hvor går grensene mellom gjørtlerens og metallkonservators domene? Samlingen følges opp i 2024 med nye fagsamlinger for gjørtlere og metallkonservatorer.

I samarbeid med Dronning Sonja KunstStall, Riksantikvaren og KA (Arbeidsgiverorganisasjon for kirkelige virksomheter) tok Norsk håndverksinstitutt initiativ til en samling for gjørtlere og metallkonservatorer.

Håndverks- stipendiatene

- Gjennom stipendiatorordningen for håndverkere videreføres håndverkskunnskap på et høyt utøvende nivå.

Den treårige stipendiatorordningen for håndverkere ved Norsk håndverksinstitutt legger til rette for å videreføre og utvikle forskjellige håndverksfag. Gjennom en praktisk tilnærming skal stipendiatene fordype seg i prosesser, problemstillinger og praksiser som er sentrale i tradisjonelt håndverk.

Et godt stipendiatprosjekt fokuserer på håndverkeren og håndverket. Norsk håndverksinstitutt legger vekt på at prosjektet både skal bidra til å øke håndverkerens kunnskap, utøvende nivå og nettverk innenfor sitt fag, samtidig skal prosjektet tilføre håndverksfaget ny kunnskap og utvide rammene for faget.

Stipendiatorordningen er ment som en måte å utvikle praktisk håndverksforskning om sider ved det tradisjonelle håndverkets tanker og løsninger. På denne måten dyrker vi generell kunnskap som kan styrke håndverksfagene kollektivt, samtidig som stipendiatene selv legger til rette for videre yrkesutøvelse og en trygg veiledning av nye håndverkere.

Søknad og ansettelse 2023

I 2023-utlysningen var en av stillingen forbeholdt en tradisjonstømrer for å jobbe med en kopi av takrytteren til Borgund stavkirke. I tillegg lyst ut en åpen stipendiatstilling hvor utøvere innenfor alle tradisjonshåndverk kunne søke. I 2023 fikk vi til sammen 38 søkere. Det var åtte søkere til tømmer-

stillingen og 28 søkere til den åpne stillingen. Etter en markant nedgang fra 2021 til 2022, så vi igjen en økning fra 2022 (26 søkere) til 2023. Samtidig ser vi fortsatt en tendens til at søknadene blir stadig mer relevante og godt gjennomarbeidet. Vi har derfor mer enn nok gode prosjekter å velge mellom for å ansette to kompetente stipendiater årlig.

Vi valgte å koble tømmerstipendiaten sammen med Hans Marumsrud, som var sentral i Stavkirkeprogrammet i regi av Riksantikvaren (2001-2015). Marumsrud har inngående kjennskap til alle stavkirkene og deres konstruksjoner. Det er avgjørende at både den praktiske og teoretiske håndverkskunnskapen han besitter om stavkirker, blir videreført. Denne stipendiatstillingen gir tid og rom for at det kan skje. Åsmund Stormoen ble ansatt i stillingen. Han er 34 år og har jobbet som tømrer i 14 år. Stormoen og Marumsrud begynte prosjektet sitt med å besøke alle stavkirkene i Norge for å undersøke konstruksjonene. Videre har de jobbet med verktøy, teknikk, felling av tømmer og planlegging av konstruksjon av takrytteren.

Den åpne stillingen ble besatt av storurmaker Erik Magnus Mørk. Mørk er 40 år gammel, og har jobbet som storurmaker siden 2014. Storurmakerfaget er et sårbart fag med få aktive utøvere og de som finnes nærmer seg nå pensjonsalder. Mørk har som mål å studere gamle verksteder og lære av erfarne utøvere i faget. Mens prosjektet til Mørk har begynt

å ta form, har det også blitt klart at det blir satt av store penger til restaurering av kirker. Kirkeur er en stor del av sturumakerfaget og vi ønsker å legge til rette for at Mørks prosjekt knyttes opp til kirke-restaureringssatsingen sammen med aktører som KA og Riksantikvaren. Pr. når kan det se ut til at uret i Jakob kirke i Oslo kan bli et objekt som både er en god kandidat til totalrenovering og et sentralt element i det videre prosjektet til Mørk.

Formalisering av stipendiatorordningen

I 2023 bestilte Norsk håndverksinstitutt en rapport om en mulig formalisering av stipendiatorordningen. Formålet med rapporten var å se på hvilke muligheter som finnes for å formalisere ordningen på en slik måte at stipendiatorordningen kan gi en formell utdanningskompetanse. Rapporten ble ferdigstilt i september 2023. Rapporten peker på flere mulige veier videre. Grunnet overganger i forbindelse med svangerskapspermisjon i rådgiverstillingen, var det ikke rom for å følge opp rapporten ytterligere i 2023, men vi tar sikte på å jobbe videre med rapporten i 2024. Det kan være interessant å se anbefalingene i sammenheng med Riksantikvarens pågående arbeid med en håndverksstrategi.

Seilmaker og håndverksstipendiat Marius Borg-Heggedal.

Samarbeid med tidligere stipendiater

Alle stipendiater som er ferdige med sine prosjekter har bygget en unik kunnskap og instituttet søker å finne nye måter å samarbeide med stipendiatene på, etter fullført stipendiatperiode. Berit Osmundsen oselvar er ferdig bygget som båt, men manglet rigg og seil. Dette var planlagt organisert som eget prosjekt i samarbeid med Kystlaget som har overtatt båten, repsluger fra Hardanger Fartøyvernssenter og en seilmaker med ekspertise på råseil, våren 2022. Grunnet sykdom, ble prosjektet utsatt. Da Berit Osmundsen fortsatt ikke var tilbake i jobb i 2023, ble prosjektet gjennomført med andre fagpersoner. Prosjektet er også omtalt i forbindelse med opplærings- og dokumentasjonsprosjekter. Tidligere stipendiater Terje Granås og Gry Grindbakken får støtte til undervisning på henholdsvis Hjerleid handverksskole og Plus-skolen.

Tidligere stipendiat Sissel Wathne har flyttet sin keramiske virksomhet fra Røros til Lillehammer og vi har bistått med å finne et nytt verksted for henne.

Fullførte stipendiatprosjekter

Seilmaker Marius Borg-Heggedal var en av to som fullførte sitt stipendiat i 2023. Han har jobbet med tradisjonsseil i naturmaterialer. Marius har gjennom tre år utforsket den handlingsbårne kunnskapen til seilmakerne under seilets storhetstid på midten av 1800-tallet. Gjennom grundige studier på museer og samlinger har han sett nærmere på tilgangen datidens seilmakere hadde til seilduk og liktau i naturmateriale. Videre har han sett på måten de gamle seilmakerne forsto og formet seilene ut fra sine erfaringer og fra tilgangen til de gode materialene.

Marius hadde fokus på to grunnleggende problemstillinger: Har vi i moderne tid nok kunnskap om materialene, og kan vi få tak i materialer som likner kvaliteten til på det de gamle seilmakere var vant med? Har vi i det hele tatt det nødvendige kunnskaps- og erfaringsgrunnlaget til å lage bra seil i naturfiber?

For å forsøke å svare på disse spørsmålene ble prosjektet delt i tre fokusområder: egenskapene til seilduk i naturfiber, egenskapene til liktau i naturfiber og til sist måten seilmakeren syr seil på basert på samspillet mellom seilduk og liktau. Arbeidet bygger på den ene siden på et stort dokumentasjonsarbeid basert på skriftlige kilder og

av seilduksprøver fra museer og samlinger. På den andre siden hadde Marius et bredt samarbeid med museer, tradisjonsbærere, repslagere og veverier i og utenfor Norge, og i tillegg med andre aktører med spisskompetanse om på blant annet dyrking, utvinning og behandling av plantefiber. Den avsluttende prøven ble avholdt i forbindelse med Hvalerskøyteseminalet utenfor Fredrikstad. Der traff stipendiaten store deler av det aktive fagmiljøet som jobber med samme typen båter som han selv har hatt som utgangspunkt for prosjektet. Fremleggelsen av prosjektet besto av en muntlig presentasjon og en testseiling og ble tatt meget godt imot av fagmiljøet. Borg-Heggedal har gjort en stor innsats for å finne kunnskap på et område innenfor fagfeltet hvor kunnskapen er i ferd med å dø ut.

Kurvmaker Hege Aasdal var den andre stipendiaten som fullførte sin stipendiatperiode i 2023. Hun avsluttet prosjektet sitt med en større kurvutstilling på Maihaugen på Lillehammer. Utstillingen ble åpnet i desember 2023, mens selve den avsluttende prøven ble avholdt i 2024. Siden Heges ansettelse formelt ble avsluttet i 2023, velger vi å omtale prøven her. Den avsluttende prøven ble avviklet som en presentasjon med praktisk demonstrasjon

som var åpen for alle interesserte. Det var ca. 30 deltakere til stede. Dagen etter ble det avholdt et fagseminar i samarbeid med Tradisjonshåndverk opplæringskontor og kompetansesenter med nærmere 70 deltakere. Flere av deltakerne var unge håndverkere som vurderer å satse på kurvmakerfaget. Til slutt ble det arrangert to kursdager på Maihaugen i samarbeid med Norges Husflidslag med til sammen 22 deltakere og demonstrasjon av kurvmakerfaget på Maihaugen, gjennomført av 8 ulike kurvmakere.

Kurvmakerfaget er et lite fag, men interessen for den avsluttende prøven og det det faglige seminaret overgikk alle våre forventninger, med deltakere fra Trondheim i nord til Mandal i sør, både aktive håndverkere, håndverksinteresserte og fagfolk innenfor ulike museer i Norge. Aasdals prosjekt har fokusert på norsk kurvmakertradisjon med kartlegging av kurvtyper og gjenlevende tradisjonsbærere. Særlig har hun vært opptatt av kurver i splittet materiale. Dette er kunnskap som i dag ikke er en del av kurvmakerfaget og derfor står i fare for å dø ut. Interessen rundt Aasdals prosjekt, viser at det er godt grunnlag for å utvikle denne kunnskapen videre.

Kurvmaker og håndverksstipendiat Hege Aasdal.

Oversikt over stipendiatene

I løpet av 2023 har disse vært ansatt innenfor stipendiatordningen:

Navn	Fag	Tema for prosjekt	Oppstart	Avsluttes
Erik Magnus Mørk	Storurmaker	Tårnur	Sept 2023	August 2026
Åsmund Stormoen	Tømrer	Stavkirker- kopi takrytter, Borgund	Sept 2023	August 2026
Ida Skjæveland Moi	Smed	Navar	Sep. 2022	August 2025
Hallvard Heide	Båtbygger	Geitbåt	Sep. 2022	August 2025
Stine Rudi Standal	Modist	Hatter i stråbåndsteknikk	Sep. 2021	Utsatt, juni 2025
Sofie Kleppe	Garver	Tradisjonelle friluftsklær i skinn	Sep. 2021	Utsatt, oktober 2025
Hege Iren Aasdal	Kurvmaker	Kartlegging av norske kurvtradisjoner	Sep. 2020	Årsskiftet 2023/24
Marius Borg-Heggedal	Seilmaker	Norske tradisjonsseil materialkvalitet og konstruksjon	Sep. 2020	August 2023

Formidling

I løpet av 2022 har de fleste stipendiatene formidlet fagene og prosjektene sine i ulike sammenhenger. Formidlingen har skjedd som kurs, undervisning og foredrag på egne verksteder, som gjestelærere

i skoler og på seminarer og konferanser i både Norge og i utlandet. Formidlingen har nådd et bredt publikum i alle aldre, fra barn i barneskolealder til personer i 80-årene.

Fag	Voksne	Barn og unge	Kommentarer
Kurvmakerfaget	123	48	17 kurs og 2 undervisningsopplegg
Seilmakerfaget	30	-	Foredrag fagkonferanse
Garverfaget	10	50	6 kurs og undervisningsopplegg
Modistfaget	-	-	Sykemeldt store deler av året
Smedfaget	-	6	Kurs i navarsmiing
Trebåtbyggerfaget		131	Omvisning av folkehøyskole elever og andre elever, samt opplæring av næming
Urmakerfaget	-	-	Ny stipendiat ansatt på slutten av året
Tømrerfaget	-	-	Ny stipendiat ansatt på slutten av året

Løfte håndverket

- Nettverket Løfte håndverket binder det mangfoldige håndverks-Norge sammen

Løfte håndverket er et nasjonalt nettverk for organisasjoner og enkeltpersoner som jobber for å styrke levedyktigheten til tradisjonelt håndverk. Nettverket ble opprettet, blant annet som et svar på Kultur- og kirkedepartementets utredning Kulturhåndverk (2008). Arbeidet er forankret i St.meld. 49 Framtidas museum. Nettverket administreres av Håndverksinstituttet. Løfte håndverket har arrangert to samlinger i 2023

Ressursgruppe

En ressursgruppe med håndverkere og representanter fra ulike organisasjoner hjelper til å løfte ulike temaer opp på agendaen. Slik sikrer vi at viktige miljøer kan være med å påvirke arbeidet i nettverket.

Gruppas sammensetning er ikke statisk, og medlemmene rullerer. Ressursgruppen har i 2023 bestått av:

- Eivind Falk, instituttleder Norsk håndverksinstitutt
- Einar Stamnes, spesialrådgiver Norsk håndverksinstitutt
- Marit Jacobsen, direktør Norges Husflidslag
- Gry Marie Grindbakken, filigransølvsmid, håndverker og kunsthåndverker
- Camilla Rossing, leder Norsk institutt for bunad og folkedrakt
- Elisabeth B Bøhler, håndverker (knipling), representant Handverkslaget
- Ove Stødle, båtbygger og daglig leder Mearrasida, sjøsamisk senter

Vårseminaret

6. juni 2023 ble Løfte håndverket sitt vårseminar avholdt på Tromsø Museum med i overkant av 70 deltakere. Tema var håndverk i nord, og vi fikk høre en rekke eksempler på mangfoldet og ulike utfordringer og muligheter for tradisjonshåndverket.

Konferansen gjorde oss spesielt oppmerksomme på at den levende kunnskapen om bygging av nordlandsbåt står i fare for å forsvinne. Situasjonen, slik vi har fått den beskrevet, er kritisk. Vi har også fått eksempler på annen tradisjonell håndverkskunnskap med behov for vern. Arbeidet med å identifisere gode vernetiltak som virker er derfor avgjørende for å sikre denne viktige delen av vår felles kulturarv for ettertiden, og blir forberedt som eget tema for Løfte håndverket i 2024.

Høstseminaret

Den 17. oktober 2023 ble Løfte håndverket sitt høstseminar avholdt i Maihaugsalen, Lillehammer, med rundt 90 deltakere. Tema var håndverk og utdanning.

17. oktober var det på dagen 20 år siden UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven ble vedtatt. Utdanning spiller en vesentlig rolle i forbindelse med vern og videreføring av håndverk og annen levende kulturarv. Noen av spørsmålene som ble diskutert var: Hva skal til for å få løftet utdanninga innen håndverk? Hvilke gode eksempler og satsinger finnes? Hva er de viktige problemstillingene framover? Vi fikk presentert flere eksempler som viste ulike håndverkssatsinger, og hadde en felles debatt om ulike problemstillinger innen skole og utdanning.

Immateriell kulturarv

– Vi deler erfaringer med vern av den immaterielle, levende kulturarven, og bidrar til å utvikle metodikk og praksis.

Instituttet arbeider praktisk, organisatorisk og politisk for å implementere UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven. Som forankret i St.meld. 49 Framtidas museum legger instituttet vekt på metodikkutvikling og tverrfaglig samarbeid, i tillegg til den ordinære kjernevirksomheten med kunnskapsoverføring og styrking av tradisjonshåndverk som sentrale element.

Vi deltar i nasjonale, nordiske og internasjonale nettverk og fora der målet er å utveksle og diskutere metoder for vern av immateriell kulturarv. Vi arbeider for å synliggjøre og styrke levende kulturarv gjennom føring av nasjonale fortegnelser og samarbeid med miljø, grupper og NGO-er i feltet. Formidling står sentralt i instituttets arbeid med immateriell kulturarv.

Vi samarbeider nært med Kulturdirektoratet for å styrke miljøer innenfor tradisjonelt håndverk spesielt, men også andre miljø i konvensjonens nedslagsområde.

Vi deltar aktivt i det norske nettverket for immateriell kulturarv (IKA-nettverket). Nettverket hadde samling på Maihaugen 25. mai 2023, i samarbeid med Norsk håndverksinstitutt, Stiftelsen Lillehammer museum (SLM). I forbindelse med samlingen ble nettverket omdøpt fra IKA-nettverket til Nettverk for levende kulturarv. I forlengelsen av samlingen arrangerte vi et bredere seminar om muntlig fortelling og levende kulturarv på Maihaugen, under

Norsk Litteraturfestival. Seminaret 26. mai var åpent for alle interesserte.

<https://handverksinstituttet.no/om-oss/aktuelt/seminar-om-fortelling-og-levende-kulturarv>

Flere av våre arrangementer i 2023 var knyttet til 20-års jubileet for UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven og ble omtalt på UNESCOs sider: <https://ich.unesco.org/en/activities>

Safeguarding Practices og nordisk-baltisk samarbeid

Nettstedet www.safeguardingpractices.com skal inspirere aktører i kulturarvsfeltet til samarbeid og utveksling av erfaring om vern av immateriell kulturarv på tvers av landegrenser i Norden. Norsk håndverksinstitutt administrerer nettstedet og har redaktøransvar for innholdet. Her deles erfaringer fra ulike prosjekter og vernetiltak for immateriell kulturarv.

Nettstedet omfatter de nordiske landene (inkl. Færøyene, Grønland og Åland), samt de baltiske landene, Latvia, Estland og Litauen. Det var 57 artikler pr. desember 2023 og antallet utvides stadig. Fokus har vært på bredde i tema og geografi, samt tradisjonell kunnskap og minoriteters kulturarv.

Safeguardingpractices.com utvikles i tett dialog med medlemmer av (UNESCO akkrediterte) NGO-er fra Norden og Baltikum, gjennom det nordisk-baltiske

nettverket. Det er NGO-ene som har kontakt med utøvere og arbeider i felten, og som har første-hånds kjennskap til modeller og metodikk, som er tema for nettsidene.

Håndverksinstituttet deltar aktivt i komiteen for det nordisk-baltiske nettverket; The Nordic and Baltic network on Intangible Cultural Heritage. Gruppen har en aktiv åpen Facebook-side og har en egen side med informasjon på safeguardingpractices.com. Siden brukes aktivt av nettverket for å dele erfaringer med immateriell kulturarv.

Nettverket arrangerer jevnlig webinarer om viktige emner og arrangerer utveksling av erfaringer gjennom EU-finansierte prosjekter (Erasmus), samt Nordic Culture Point m.m. Resultater og erfaringer blir delt på safeguardingpractices.com.

Utgivelse på engelsk om instituttet

Håndverksinstituttet utga i 2023 en liten bok på engelsk, *Safeguarding Traditional Crafts in Norway*, for å kunne dele våre erfaringer med vern av tradisjonelt håndverk internasjonalt. Boken ble distribuert i forbindelse med UNESCOs 18. komitemøte om vern av den immaterielle kulturarven.

UNESCOs 18. komitemøte for vern av den immaterielle kulturarven og #HeritageAlive

Som av UNESCO akkreditert NGO deltok Norsk håndverksinstitutt på UNESCOs 18. komitemøte for konvensjonen om vern av den immaterielle kulturarven i Kasane, Botswana. Dette er den viktigste møteplassen for fagfeltet immateriell kulturarv internasjonalt.

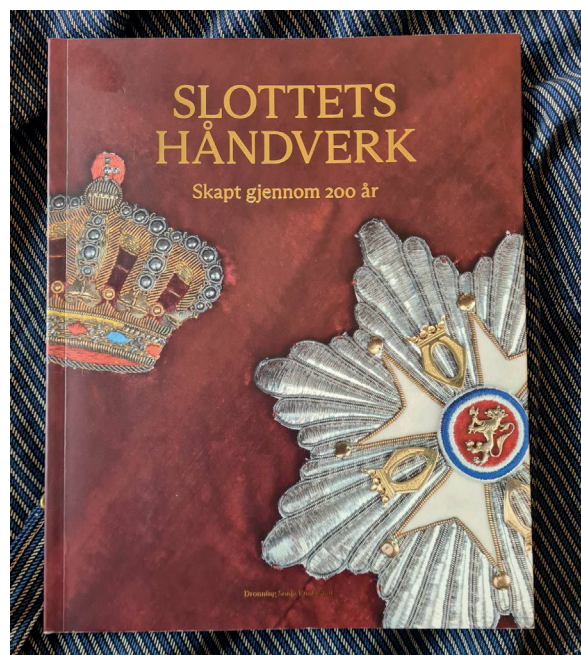
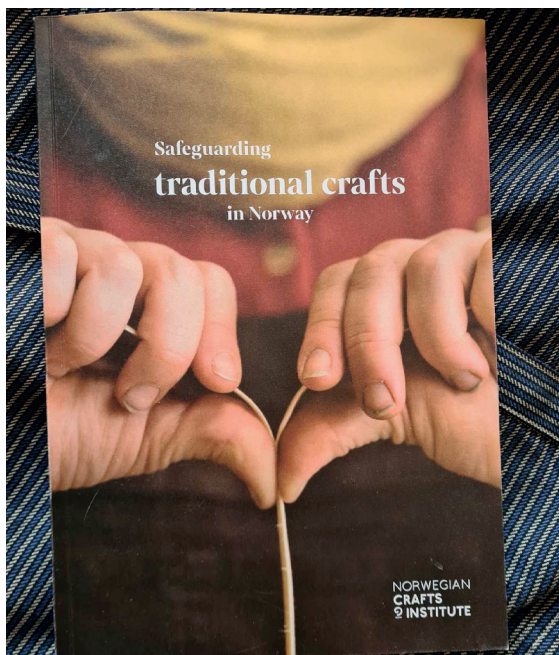
Norsk håndverksinstitutt har hatt redaktøransvar for boken *Storytelling, Sharing Experiences from the Field*, som ble utgitt av de av UNESCO akkrediterte organisasjonenes journal #HeritageAlive og UNESCOs kategori 2 senter for Asia og Pacific, ICHCAP. Boken ble lansert i forbindelse med UNESCOs 18. komitemøte.

Notfiske etter lågåsild i Lortvarpet, Fåberg

Publikasjoner 2023

Navn	Form på bidrag	navn på bidrag	Navn på evt. bok	Utgiver/utgiversted
Eivind Falk	Artikkel	An Introduction to Storytelling	Storytelling, Sharing Experiences from the Field	ICHCAP, Jeonju, Korea
Eivind Falk	Artikkel	Tradisjonelle håndverksfag inn i vår tid	Slottets håndverk- Skapt gjennom 200 år	Dronning Sonja KunstStall, Oslo
Eivind Falk Einar Stamnes	Innledning	Introduction	Safeguarding traditional crafts in Norway	Norsk håndverksinstitutt, Lillehammer
Ola H. Fjeldheim Eivind Falk	Artikkel	Can traditional crafts help us save the planet?	Safeguarding traditional crafts in Norway	Norsk håndverksinstitutt, Lillehammer
Eivind Falk	Artikkel	From a register to an institute	Safeguarding traditional crafts in Norway	Norsk håndverksinstitutt, Lillehammer
Eivind Falk	Artikkel	A register of craftspeople	Safeguarding traditional crafts in Norway	Norsk håndverksinstitutt, Lillehammer
Kjetil Storeheier Norheim	Artikkel	The triangle of craftsmanship. A methodology for safeguarding action-borne knowledge	Safeguarding traditional crafts in Norway	Norsk håndverksinstitutt, Lillehammer
Jarle Hugstmyr Eivind Falk	Artikkel	Living Crafts, living museums	Safeguarding traditional crafts in Norway	Norsk håndverksinstitutt, Lillehammer
Hilde Ekeberg	Artikkel	Craft fellows	Safeguarding traditional crafts in Norway	Norsk håndverksinstitutt, Lillehammer
Birgit Sildnes	Artikkel	Successful matchmaking between museums and young craftspersons	Safeguarding traditional crafts in Norway	Norsk håndverksinstitutt, Lillehammer
Einar Stamnes	Artikkel	Safeguarding Practices. Sharing experiences from the Nordic and Baltic regions	Safeguarding traditional crafts in Norway	Norsk håndverksinstitutt, Lillehammer
Inger Smedsrud Eivind Falk	Artikkel	Rare and traditional crafts	Safeguarding traditional crafts in Norway	Norsk håndverksinstitutt, Lillehammer
Einar Stamnes	Artikkel	Advancing the crafts. A network for traditional crafts	Safeguarding traditional crafts in Norway	Norsk håndverksinstitutt, Lillehammer
Per Willy Færgestad Eivind Falk	Artikkel	From Drøbak to Kuldiga. A national pilot with international effects.	Safeguarding traditional crafts in Norway	Norsk håndverksinstitutt, Lillehammer
Inger Smedsrud	Prosjekt-rapport	Samling med håndbokbindere og papirkonservatorer		Instituttets hjemmeside

Representasjon i råd og utvalg

Håndverksinstituttet var i 2023 fortsatt representert i Utdanningsdirektoratets faglige råd for håndverk, design og produktutvikling og i Sparebankstiftelsen DNBs fagråd for Håndverksløftet. I tillegg ble instituttet oppnevnt med en representant i styringsgruppen for Riksantikvarens håndverksstrategi. På vegne av SLM var Håndverksinstituttet representert i arbeidsutvalget for nettverket Bygningsvern- Museumsnettverk for tradisjonshåndverk i 2023.

Instituttet på web

Håndverksinstituttet formidler sitt arbeid på ulike digitale plattformer:

- Digitalt nyhetsbrev, 6 utgivelser i året, sendes ut til ca. 2350 abonnenter
- Nettsiden www.handverksinstituttet.no inneholder informasjon fra alle våre arbeidsområder, inklusiv blogger fra hver enkelt håndverksstipendiat
- Facebook www.facebook.com/handverksinstituttet
- YouTube-kanal: www.youtube.com/channel/UCC_n3ub-bXfgLVSqx8xYJ6w
- Instagram: <https://www.instagram.com/norskhandverksinstitutt/>
- Safeguarding Practices: www.safeguardingpractices.com

Oversikt over ansatte

Instituttleder	Eivind Falk
Administrasjonskonsulent	Anne Martinsheimen Egge
Spesialrådgiver	Einar Stamnes
Rådgiver	Hanne Bergseth
Rådgiver	Hilde Ekeberg (tilbake fra permisjon 15. september)
Rådgiver, leder SSV	Inger Smedsrud
Rådgiver	Jarle Hugstmyr
Rådgiver	Kjetil Storeheier Norheim
Rådgiver	Leonardo Michelin-Salomon (vikar for Hilde Ekeberg fram til 1. oktober)
Prosjektkoordinator	
Ungt tradisjonshåndverk	Christine Sundbø, 50 %
Prosjektkoordinator	
Ungt tradisjonshåndverk	Birgit Sildnes, 50 %

Økonomi

Tildeling av midler for 2023 var følgende:

Fra Kultur- og likestillingsdepartementet til drift av Håndverksinstituttet kr 6 424 800,-

Fra Kunnskapsdepartementet kr 6 198 000,- Disse midlene bidro til å dekke:

- Opplærings- og dokumentasjonsprosjekter
- Tilskudd 6 stipendiater
- Driftstilskudd Sekretariatet for små og verneverdige fag

I tillegg fikk vi i 2014 overført kr 2 000 000,- fra Kultur- og likestillingsdepartementet øremerket fordeling til opplæringsarenaer for tradisjonshåndverk. Midlene skal fordeles i samarbeid med NTNU Riksantikvaren og Kulturdepartementet. En plan for disponering av midlene ble utarbeidet i 2023, og midlene er planlagt disponert i 2024.

I 2023 fikk vi tilført ekstra midler gjennom deltagelse i det slovakiske EØS-prosjektet Obnovme Gemer, som blant annet skal bidra til å videreføre tradisjonell håndverkskunnskap, spesielt rettet mot romer i Gemer-regionen i Slovakia. I tillegg fikk vi tilført ytterligere midler gjennom Sparebankstiftelsen DNBS tildeling til prosjektet Ungt tradisjonshåndverk.

Norsk håndverksinstitutt revideres som en del av Stiftelsen Lillehammer museum. Håndverksinstituttets regnskap viser et underskudd mot budsjett på kr 317 762,- Underskuddet dekkes av egenkapital.

F.v. Eivind Falk, Kjetil Storeheier Norheim, Christine Sundbø, Hilde Ekeberg, Hanne Bergseth, Anne Martinsheimen Egge, Einar Stamnes, Jarle Hugstmyr og Birgit Sildnes. Inger Smedsrud var ikke tilstede da bildet ble tatt.

Norsk håndverksinstitutt

Maihaugvegen 1

N-2609 Lillehammer

Tlf. +47 906 38 213

post@handverksinstituttet.no

www.handverksinstituttet.no

NORSK
HÅNDVERKS-
INSTITUTT